

Co je vlastnictví?

Detence, držba, vlastnictví

V před-civilizační době, a nejen v éře, kdy „lidi byli jen nahatý opice,“ jak zpívají Voskovec s Werichem v písni Civilizace, ale i dlouho poté, o vlastnictví nelze mluvit. Člověk, řečeno slovy klasiků naší meziválečné avantgardy, „když dostal hlad, tak si vzal“. Náš vynikající romanista Michal Skřejpek tento aspekt vystihl výrokem, že „lovec mamutů o nějakém *anime possidendi* nepřemýšlí. Prostě má nějaký sobí paroh a nosí jej.“ O vlastnictví nebo držbě lze mluvit až v okamžiku, kdy se určitému způsobu ovládání majetkových statků dostalo právního ukotvení, tedy když se sociální struktury začaly s nástupem civilizace politicky a právně organizovat.

Jsou různé situace, které se na první pohled jeví jako stejné, ačkoli je jejich právní podstata jiná. Pozorujeme-li gymnazistu, kterak čte v kavárně Baudelairovy *Květy zla*, vidíme, že má knihu ve své moci a užívá ji k svému prospěchu. Tento skutkový stav ale může mít rozličné právní dimenze. Onen mladý muž si tu publikaci mohl právě pořídit v knihkupectví. Mohl ji ale třeba koupit od kamaráda, který knihu bez dovolení sebral při návštěvě strýci v knihovně. Anebo může jít o svazek vypůjčený od přítelkyně, který čtenář po přečtení vrátí.

Juristicky je každá z těchto situací jiná. V posledním z uvedených příkladů je zřejmé, že jde o užívání cizí věci, že kniha čtenáři „patří“ jen omezeně, na určitý čas,

po jehož uplynutí bude čtenář nucen knihu vrátit, a že je také limitován v možnostech s knihou nakládat. Jde o stav, který označujeme jako detenci a oprávněnou osobu označujeme jako detentora (z lat. *detinere*, zadržovat). Detentor, jímž je nejen vypůjčitel, ale například také nájemce nebo pachtýř, má vůli věc pro sebe využívat, ale ví, že není vlastníkem a ani se jím na základě detence nemůže stát. Naproti tomu u prvního příkladu i laik pozná, že kdo si koupil věc v obchodě, nabývá k věci vlastnické právo a stává se jejím vlastníkem. Jeho postavení je zcela jiné – může si například do své knihy vpisovat poznámky, podtrhávat věty, jež ho zaujaly, ale třeba i knihu prodat do antikvariátu. Zbývá poslední z uvedených příkladů. Za popsané situace sice zájemce zaplatil za knihu, kterou chtěl vlastnit, a získal ji, ale nenabyl k ní vlastnického práva, protože knihu koupil od zloděje, ač byl jako kupující v dobré víře, že koupě je v pořádku. Takový případ označujeme jako držbu. Náš kavárenský čtenář by nepochybně nabyl držby i v případě, kdyby byla věc ukradena na jeho pokyn nebo za jiné jeho účasti anebo kdyby knihu sám odcizil. Pro držitele není významný způsob nabytí – tedy v alternativách zde nastíněných by to bylo na základě neplatné smlouvy nebo v důsledku svémocného zmocnění se věci – ale fakticita výsledného stavu. Tomu právo poskytuje určitou míru ochrany. (Ba i samotného zloděje právo v držbě ukradené věci chrání – dokonce i před skutečným vlastníkem, který například nemůže po právu vyrazit dveře pobertova bytu a svoji věc si odnést.)

Právo tedy zná tři různé figury – vlastnictví, držbu a detenci – které mají společné, že na jejich základě mají určité osoby k vlastnímu využití nějaké majetkové hodnoty. Klade se otázka po možnosti společného označení. Franz von Zeiller, hlavní redaktor první ucelené kodifikace civilního práva habsburského soustátí, tyto osoby v rozličných právních pozicích souhrnně pojmenoval jako majitele – v pojetí všeobecného zákoníku občanského z roku 1811 je majitelem každý, „kdo má věc ve své moci nebo v opatrování“ (§ 309). Toto pojetí se ale v soudobém zákonodárství neuplatňuje. Dnes naše zákony sice o majitelích stanovují nejednou, ale spojují s takovým označením nejrůznější významy. Přesto se udrželo v obecném jazyce. Všimněme si například, jak často ve sdělovacích prostředcích slyšíme o majiteli automobilu, restaurace, psa a podobně. Nevíme-li, zda má někdo automobil ve vlastnictví, na leasing, v nájmu nebo zda si jej buhvíjak jinak opatřil, má vágní označení „majitel“ smysl. I když tak o tom žurnalista v reportáži o dopravní nehodě nejspíš nepřemýšlí a jde spíš jen o vyjadřovací usanci.

Vlastnictví jako právní panství

Právníci často svoji roli přeceňují. Vlastnictví nevzniklo jako právní instituce proto, že by to právníci chtěli, ale proto, že si jeho vznik vynutil praktický život, jakmile vznikl obchod, jehož povaha předpokládala vlastnictví

a smlouvu. Není zde prostor zabývat se peripetemi staršího právního vývoje těchto právních zařízení. Co ale je nutné uvést, je římský vklad do moderní právní kultury a dědictví římského práva odrážející se v současných právních úpravách. Významně se to promítlo i do konceptu vlastnictví a vlastnického práva, jak si je osvojila moderní doba.

Římský stát spojil svůj hospodářský vývoj i politický osud se svobodným římským občanem. Proto římské právo důsledně oddělilo veřejnou a soukromou sféru v podobě práva soukromého a práva veřejného. Vlastnictví přirozeně spadalo do soukromoprávní oblasti a římské právo poskytlo vlastníkům maximální ochranu, která měla přednost před vším ostatním. Jak poznamenal Dnistrjanský, Římané „pojem individuální svobody (...) povýšili na hlavní problém soukromého práva“. Důvod byl i v tom, že vlastnická svoboda je úzce provázána se svobodou smluvní a s dědickým právem. Klíčovým pojmem byla *potestas* (moc). Latinská parémie *proprietatis dominus plenam in re potestatem habet*, což se v zájmu zachování smyslu hodí otrocky přeložit jako *pán vlastnictví má nad věcí úplnou moc*, to plasticky vystihuje. Římané označovali vlastnictví synonymicky jako *dominium* a *proprietas*, přičemž první z výrazů kladl důraz právě na panství nad věcí, podobně jako má české „vlastnictví“ etymologický základ ve výrazu pro vládu a vládnutí.

Římané se drželi zásady, že v právu je každá definice nebezpečná. Proto ani jejich právní prameny nenabízejí

žádnou definici vlastnictví, jak píše Max Kaser a mnozí další. Nicméně z toho, jak Římané vlastnictví pojímali, lze odvodit jeho typické znaky, uznávané dodnes jako profilující vlastnosti tohoto právního zařízení, mimo jiné i ve všech státech Evropské unie.

Co vlastnictví charakterizuje, je panství nad věcí. Proto se vlastnické právo řadí mezi věcná práva. Rozdíl oproti právům obligačním (závazkovým) spočívá v tom, že u věcných práv je panství nad věcí přímé, zatímco u obligačních práv potřebujeme k ovládnutí věci prostředníka. Mám-li ve vlastnictví skříň i kabát, mohu skříň otevřít a kabát si vzít, jak se mi zachce. Uzavřu-li o kabátu kupní smlouvu s obchodníkem, nemohu, i když jsem oděv třeba už zaplatil, vstoupit do obchodníkovy skladu a kabát si vzít. Nemám totiž přímé právo k věci – mám právo domáhat se vůči obchodníkovi, aby mi kabát vydal. Právní přínos konceptu vlastnictví jako juristického pojmu představuje pojetí vlastnictví jako právního panství nad věcí. Pro vlastnické právo není rozhodující fakticita ovládnutí věci, jak je tomu u držby, ale právní stav. Držitel ztrácí držbu, pokud nad věcí ztratí reálnou moc, ale vlastník v takovém případě o vlastnické právo nepřichází – i když svou věc ztratí nebo jí jinak pozbyde, aniž se tím založí vlastnické právo jiné osoby, zůstává stále vlastníkem.

Třetí podstatný znak vlastnického práva je v jeho vlastnosti úplného (také všeobecného) právního panství nad věcí. Tím se liší od jiných věcných práv – typicky zástavního, zadržovacího, práva stavby nebo od služebností –

zakládajících oprávněné osobě nad věcí jiného vlastníka právní panství jen částečné.

Právníci, milující systematické pořádání, všelijaké roztrídování a pojmovou precizaci, se snaží popisovat obsah vlastnického práva výčtem jeho dílčích složek vypreparovaných z disparátních zmínek v římských pramenech. Existuje nepřehledné množství literatury – např. jen na <https://archive.org/search.php> lze dohledat přes 3500 titulů – opakující stereotyp o vlastnické triádě sestávající z práv věc držet, užívat ji a používat a také přivodit její zkázu spotřebováním či jinak (*ius possidendi, ius utendi et fruendi, ius abutendi*). Důležité však je, že jednak nejde o nějaká samostatná oprávnění (*ius* v pravém smyslu slova), ale o dílčí projevy jednotného vlastnického práva, a dále pak, že souhrn těchto dílčích projevů obsah vlastnického práva ani zdaleka nevyčerpává. Proto „není třeba, aby se blíže určovala jednotlivá oprávnění vlastníková,“ jak píše Ludwig Arndts von Arnesberg. Zeptáme-li se příslovečného „obyčejného člověka“, co znamená, když má něco ve vlastnictví, zpravidla odpoví, že si s tím může dělat, co chce. Paradoxně tato představa ladí víc nejen s římskoprávním pojetím úplné moci nad věcí (srov. např. *dominus incipit plenam habere in rem potestatem*; Inst. 2, 4, 4), ale i s většinou současných zákonových úprav zdůrazňujících, že vlastník může se svou věcí volně nakládat. Jinak řečeno, s využitím Skřejpkova výroku zaznamenaného studenty z jeho přednášek: „Když mě přestane bavit mé značkové pero Parker, rozdupu je klidně napadrt.“ Vlastníkovo všeobecné právní panství

se ovšem nevyčerpává jen volností vlastníka v působení na jeho věc (pozitivně), ale projevuje se i negativně – vlastníkovým oprávněním všechny ostatní z působení na jeho věc vyloučit. V tomto smyslu se rozlišuje pozitivní a negativní stránka vlastnického práva.

Vlastnické právo může být co do rozsahu omezeno, ať už vlastními projevy vlastníkovy vůle, nebo veřejnou mocí. Vlastník může být faktické možnosti volného nakládání s vlastní věcí dokonce dočista zbaven – dnes tomu tak je například při prohlášení konkursu – kdy mu zůstává toliko holé vlastnictví (*nuda proprietas*), ale ani to neruší koncept jeho úplného právního panství nad věcí; i v takovém případě zůstává v právním postavení vlastníka. A jakmile odpadne omezující překážka, vlastnické právo vyplní uvolněný prostor. V té souvislosti se mluví o elasticitě vlastnického práva odvozující se právě ze všeobecnosti vlastníkovy právního panství.

Uvedené vlastnosti se koncentrují v exkluzivitě vlastnictví. Aby vlastnické právo mohlo plně fungovat, musí být koncipováno jako výlučné. Výlučnost v tomto smyslu znamená, že jedna a táž věc může mít jen jediného vlastníka. (To přirozeně nebrání existenci spoluvlastnictví, protože spoluvlastníci ovládají celou věc společně a žádnému z nich nepřísluší výlučné právo ovládat samostatně celou věc nebo její jednotlivé reálné části. Spoluvlastník je úplným vlastníkem svého spoluvlastnického podílu jako nehmotného statku, ale faktické i právní osudy spoluvlastněné věci závisí na společné vůli spoluvlastníků.)